

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЧУГАЄВСЬКА АЛЬОНА ВІКТОРІВНА

УДК 343.1:343.242.4

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ
ПОКАРАННЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Яновська Александра Григорівна,
Верховний Суд, суддя

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заслужений юрист України

Сергєєва Діана Борисівна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права

кандидат юридичних наук, доцент

Циганюк Юлія Володимирівна,

Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
завідувач кафедри права та правоохоронної діяльності

Захист відбудеться 18 грудня 2020 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 18 листопада 2020 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стаття 3 Конституції України декларує найвищою соціальною цінністю людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку. Зазначені конституційні гарантії кореспондуються із завданнями кримінального судочинства. Вагоме місце серед завдань кримінального провадження, поряд із захистом особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, посідає питання забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, а також застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури. Своєю чергою в ст. 7 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України передбачено, що форма кримінального провадження має відповідати загальним засадам, зокрема верховенству права, забезпеченню доступу до правосуддя, змагальності сторін і свободи в наданні доказів, забезпеченню права на оскарження.

Поставлені завдання реалізують шляхом встановлення законом належного процесуального порядку здійснення кримінального провадження, учинення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень. На державу покладено обов'язок закріплення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві системи й порядку реалізації гарантій захисту прав і свобод людини й громадянина, що стає можливим лише за умов чіткого нормативного врегулювання процесуальної форми здійснення кримінального провадження.

Слід акцентувати увагу на загальній тенденції гуманізації кримінальної політики на сучасному етапі розвитку України як правової держави, яка реалізується, з одного боку, шляхом внесення змін у кримінальне законодавство, пов'язаних із декриміналізацією діянь, запровадженням нових видів покарань, альтернативних позбавленню та обмеженню волі, а з іншого – шляхом ширшого застосування звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та відбування покарання.

За даними Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, станом на 1 липня 2020 року в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, розташованих на території України (за винятком тимчасово окупованих територій), утримували 51 624 особи, для яких звільнення від відбування покарання є стимулом до швидшого виправлення та їх ресоціалізації. Кількість осіб, яких утримують в установах ДКВС України, зменшується щороку. Станом на 1 липня 2019 року утримували загалом 54 186 осіб, на 1 липня 2018 року – 56 637 осіб, на 1 січня 2018 року – 57 100 осіб, на 1 січня 2017 року – 60 399 осіб, на 1 січня 2016 року – 69 997 осіб, на 1 січня 2015 року – 73 431 особа, на 1 січня 2014 року – 126 937 осіб¹. Така тенденція є результатом гуманізації системи виконання покарань, економії кримінальної репресії, широкого застосування покарань, альтернативних

---

¹ Доповідь про дотримання прав ув'язнених. Кримінально-виконавча система України у 2020 р. Статистичний огляд. Донецький меморіал. URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348>.

позбавленню або обмеженню волі, а також звільнення від покарання та його відбування.

Однак підстави та процесуальний порядок застосування звільнення від відбування покарання завжди спричиняють низку проблем нормативного й правозастосовного характеру на різних стадіях кримінального процесу. Згідно з результатами анкетування, яке проводили серед 264 респондентів, 58 % вважають ефективним заходом звільнення від відбування покарання, проте лише 17,8 % опитаних зазначають, що процесуальний порядок звільнення від відбування покарання закріплено на достатньому нормативному рівні. Водночас необхідність подальшого наукового розроблення проблем процесуального порядку застосування звільнення від відбування покарання, що відповідало б сучасним реаліям змагального кримінального процесу, урахування останніх змін у кримінальному матеріальному й процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві, зокрема щодо посилення ролі пробації, засвідчили 82,1 % опитаних.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження окресленої проблематики стали праці українських й іноземних фахівців, які приділяли увагу теоретичним і практичним питанням, пов'язаним з аспектами процесуальної форми загалом та процесуального порядку звільнення від відбування покарання зокрема, серед яких роботи Ю. П. Аленіна, В. Д. Берназа, В. М. Бурдіна, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. Я. Горбачевського, І. В. Гловюк, В. О. Гринюка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. В. Капліної, І. І. Когутича, В. А. Колесника, О. Н. Колесніченка, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, Д. Й. Никифорчука, В. Т. Нора, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, Д. П. Письменного, Д. Б. Сергєєвої, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, В. Г. Хахановського, Ю. В. Циганюк, С. С. Чернявського, Ю. В. Черноус, В. П. Шибіка, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської.

Водночас комплексного дослідження теоретичних і практичних аспектів процесуального порядку застосування звільнення від відбування покарання в межах змагального кримінального процесу досі не здійснено. Викладене засвідчує актуальність теми дослідження, обумовлює її теоретичну та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015); Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015); Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р.); Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року № 86/11); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2011 року (протокол № 22).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є реалізація наукового завдання щодо розроблення та формування теоретичних засад і практичних

рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесуального порядку звільнення від відбування покарання.

Досягнення поставленої мети потребувало розв'язання таких *задач*:

- висвітлити історію розвитку інституту звільнення від відбування покарання на території України й визначити основні етапи його становлення;
- сформулювати визначення поняття інституту звільнення від відбування покарання, з'ясувати його місце в системі кримінально-правових заходів;
- виокремити види звільнення від відбування покарання та проаналізувати підстави їх застосування;
- визначити стадії (етапи) процесуального порядку звільнення від відбування покарання;
- запропонувати шляхи вдосконалення процесуального порядку складання та подання досудової доповіді з метою підвищення ефективності функціонування цього інституту під час вирішення питання про звільнення від відбування покарання;
- проаналізувати основні особливості застосування «умовних» видів звільнення від відбування покарання, а саме: звільнення з випробуванням; умовно-дострокового звільнення; заміни невідбутої частини покарання більш м'яким; звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; звільнення від покарання за хворобою;
- встановити характерні риси процесуального порядку застосування абсолютних (безумовних) підстав звільнення від відбування покарання, а саме: звільнення від покарання у зв'язку з усуненням законом караності діяння, за яке було засуджено особу; звільнення від покарання у зв'язку зі зниженням санкції статті закону про кримінальну відповідальність; звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності; звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності кримінальної відповідальності; звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності обвинувального вироку;
- надати загальну характеристику процесуального порядку застосування змішаних видів звільнення від відбування покарання, а саме: звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування;
- сформулювати пропозиції до чинного кримінального процесуального законодавства України, які врегульовують процесуальний порядок звільнення від відбування покарання.

Об'єкт дослідження – кримінально-процесуальні правовідносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із застосуванням звільнення від відбування покарання.

Предмет дослідження – процесуальний порядок звільнення від відбування покарання.

Методи дослідження. Під час дослідження використано філософський *діалектичний* метод пізнання, загальнонаукові й окремі наукові методи: *історичний* метод використано під час дослідження становлення інституту звільнення від

відбування покарання на території України (підрозділ 1.1); методи логіки (*аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, узагальнення* тощо) – під час дослідження різних концепцій вчених, вивчення й узагальнення емпіричних даних (розділи 1–3); *формально-логічний (догматичний)* метод – під час тлумачення змісту положень нормативно-правових актів і формулювання дефініцій понять (підрозділи 1.2, 1.3, розділи 2, 3); *статистичний* та *соціологічний* – для збирання інформації шляхом інтерв'ювання слідчих, прокурорів, суддів, працівників пробації, адвокатів й узагальнення отриманих результатів, даних звітів про кількість засуджених за категоріями, кількість звільнених від відбування покарання за певними підставами (розділи 2, 3); *системно-структурний* метод дав змогу окреслити місце інституту звільнення від відбування покарання в системі кримінальної відповідальності й інших заходів кримінально-правового характеру (підрозділ 1.2); *функціональний* метод використано з метою виокремлення видів звільнення від відбування покарання за певними матеріально-правовими та процесуальними підставами (підрозділ 1.3); метод *моделювання* – для формулювання пропозицій з удосконалення певних норм законодавства, які можуть бути використані для покращення положень КК і КПК України щодо звільнення від відбування покарання (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні статистичні матеріали Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України, ДКВС України, зокрема Державної установи «Центр пробації», за 2014–2020 роки; узагальнення даних з вивчення 180 кримінальних проваджень, у яких застосовували різні види звільнення від відбування покарання; 220 ухвал суддів щодо прийняття рішень про застосування різних видів звільнення від відбування покарання; дані анкетування 264 респондентів у Київській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Чернігівській областях, містах Києві, Миколаєві, Одесі, Харкові, Чернігові (27 суддів, 32 прокурори, 28 слідчих, 52 працівники органів пробації, 125 адвокатів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих проблем дисертація є першим комплексним науковим дослідженням процесуального порядку звільнення від відбування покарання в умовах змагального кримінального процесу України. У межах здійсненого дослідження отримано результати, що містять певні ознаки наукової новизни, а саме:

вперше:

– запропоновано процесуальний порядок звільнення від відбування покарання розглядати за взаємопов'язаними стадіями (етапами): ініціювання питання звільнення від відбування покарання, який закінчується прийняттям відповідного процесуального рішення; розгляд питання про звільнення від відбування покарання, який закінчується прийняттям процесуального рішення про звільнення від відбування покарання (з умовою чи без) або про відмову у звільненні; перегляд рішення про звільнення від відбування покарання в разі його оскарження;

– сформовано перелік обставин, які підлягають встановленню на кожній зі стадій (етапів) розгляду питання про звільнення особи від відбування покарання для кожного з видів звільнення;

– запропоновано процесуальний порядок застосування індивідуальної амністії, окреслено перелік обставин, які підлягають встановленню під час розгляду цього питання;

удосконалено:

– періодизацію історії становлення інституту звільнення від відбування покарання шляхом виокремлення чотирьох основних етапів, які поділяються на окремі періоди. Перший етап – з X ст. до 1917 року; другий – з 1917-го до 1958 року; третій – з 1958-го до 2001 року; четвертий – з 2001 року й донині;

– класифікацію видів звільнення від відбування покарання за додатковими процесуальними підставами – стадією кримінального провадження, на якій його може бути застосовано;

– підстави для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, зокрема запропоновано критерієм для застосування цього виду звільнення від відбування покарання визначити відсутність негативних фактів (невчинення правопорушень особою), а також нормативно закріпити вичерпний перелік підстав для відмови в застосуванні цього виду звільнення від відбування покарання;

– наукове обґрунтування обов'язковості участі обвинуваченого, засудженого, щодо якого вирішують питання про його звільнення від відбування покарання, у судовому засіданні під час розгляду цього питання, а також участі захисника, якщо особа бажає його залучити;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо основних рис, притаманних інституту звільнення від відбування покарання як міжгалузевому інституту;

– основні положення щодо процесуального порядку складання та подання досудової доповіді, а саме запровадження обов'язку складання досудової доповіді на стадії досудового розслідування за ініціативою сторони обвинувачення (або лише прокурора), яка має надавати органу пробації доступ до матеріалів досудового розслідування, зокрема до будь-яких доказів, які окремо або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для складання досудової доповіді, і подання такої досудової доповіді до суду прокурором одночасно з обвинувальним актом;

– пропозиції щодо нормативного закріплення права на оскарження в касаційній інстанції ухвал суду апеляційної інстанції про відмову в задоволенні клопотання про звільнення особи від відбування покарання;

– обґрунтування необхідності внесення змін і доповнень до КПК України, що сприятимуть підвищенню ефективності застосування інституту звільнення від відбування покарання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, пропозиції та висновки впроваджені й використовують у:

– *законотворчій діяльності* – під час опрацювання проєктів, внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства та законів України щодо підстав і процесуального порядку звільнення від відбування покарання (лист до

Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 13 жовтня 2020 року № 09-1138.26.20./1);

– *практичній діяльності* – для вдосконалення процесуальної діяльності правоохоронних і судових органів, а також органів пробації щодо застосування звільнення від відбування покарання (довідка Проекту міжнародної технічної допомоги «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) від 18 травня 2020 року № 22-D; довідка Управління ресоціалізації та соціальної реабілітації Департаменту з питань виконання кримінальних покарань від 7 жовтня 2020 року № 10/1-348; акт впровадження в роботу Управління патрульної поліції у м. Києві Департаменту патрульної поліції від 12 жовтня 2020 року; акт впровадження в роботу Верховного Суду від 26 жовтня 2020 року № 704/0/158-20);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес України», «Кримінальне право України», «Актуальні питання кримінального процесу», для підготовки підручників, навчальних і довідкових посібників, методичних матеріалів (акт впровадження Одеського національного університету імені І. І. Мечникова від 18 листопада 2019 року; акт впровадження Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 22 жовтня 2020 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування» (м. Одеса, 17 квітня 2015 року); «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 року); «Правові реформи: міжнародний і український досвід» (м. Дніпро, 24–25 листопада 2017 року); «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи» (м. Одеса, 25–26 травня 2018 року); «Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 13–14 вересня 2018 року); «Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правових систем» (м. Дніпро, 8–9 листопада 2019 року).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 12 наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у фахових виданнях України, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – в іноземному науковому фаховому виданні з юридичних наук, внесеному до наукометричної бази Index Copernicus (Республіка Польща), а також шести тезах у збірниках доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (213 найменувань на 21 сторінці) і восьми додатків на 33 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 263 сторінки, із них основний текст – 201 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження, наведено дані про їх апробацію, а також відомості щодо публікацій основних результатів дисертаційного дослідження, структури й обсягу роботи.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади інституту звільнення від відбування покарання в Україні» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Історія становлення інституту звільнення від відбування покарання на території України»* на підставі аналізу наукових і правових джерел визначено історичні етапи становлення та розвитку інституту звільнення від відбування покарання. Досліджено процес поступового розмежування звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання, а також виокремлення й становлення кримінального процесуального порядку застосування інституту звільнення від відбування покарання. Запропоновано історію розвитку цього інституту поділяти на чотири етапи, які охоплюють окремі періоди.

Перший етап розпочався за часів «Руської правди» і тривав до 1917 року, на нього припадає започаткування інституту звільнення від кримінальної відповідальності й відбування покарання та визначення процесуального порядку його застосування. Цей етап розділено на періоди: 1) звичаєвого права, коли відбулося зародження цього інституту; 2) Литовсько-Руської держави; 3) «козацького» права Запорізької Січі та Гетьманщини; 4) період імперської доби.

Другий етап – з 1917-го й до 1958 року, тобто до набрання чинності Основами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік. У його межах виокремлено такі періоди: 1) державотворчих процесів 1917–1921 років; 2) зародження та розвитку радянського кримінального та кримінально-процесуального права після революції і до створення СРСР – 1921–1922 роки; 3) першої кодифікації кримінального права в УРСР – кінець 1922-го – 1958 рік.

Третій етап припадає на 1958–2001 роки. Протягом цього етапу було розроблено та прийнято КК й КПК УРСР 1960 року. Встановлено, що поступово збільшувалася кількість видів звільнення від відбування покарання, вони набували сучасного вигляду; було запроваджено в КПК України процесуальний порядок звільнення від відбування покарання осіб, які були умовно засуджені до покарання у виді позбавлення волі, або умовно звільнених із місць позбавлення волі у зв'язку з їх інвалідністю.

Четвертий етап розпочався 2001 року, коли набрали чинності КК і КПК України (2012), він триває і досі. На цьому етапі відбулося нормативне визначення інституту звільнення від відбування покарання та врегулювання процесуального порядку його застосування.

У *підрозділі 1.2 «Поняття інституту звільнення від відбування покарання та його місце в системі кримінально-правових заходів»* досліджено правовий зміст звільнення від відбування покарання. Проаналізовано стан наукового дослідження цього інституту. Встановлено, що кримінально-правові проблеми покарання,

звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування розглянуто в роботах таких учених: Ю. В. Александрова, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, П. С. Берзіна, В. І. Борисова, Є. М. Вечерова, Г. П. Власової, В. К. Гришука, О. О. Дудорова, О. О. Книженко, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, В. Т. Маляренка, П. С. Матишевського, В. О. Навроцького, М. І. Панова, В. В. Скибіцького, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, С. Д. Шапченка, С. С. Яценка та ін.

Окремі кримінально-правові питання інституту звільнення від відбування покарання на дисертаційному рівні було досліджено в працях Є. О. Письменського «Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України» (2014) й О. П. Гороха «Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України» (2019).

Водночас з'ясовано, що процесуальний аспект застосування інституту звільнення від відбування покарання лише опосередковано розглядали деякі науковці як складову наукових досліджень процесуальної форми загалом.

Звільнення від відбування покарання вивчали як правовий механізм (форму) реалізації кримінальної відповідальності особи за вчинення нею кримінального правопорушення зі звільненням її цілком або частково (з умовою) від заходів примусу, які є змістом призначеного вироком суду покарання, що застосовують у випадках, коли мети кримінальної відповідальності можливо досягти без відбування особою покарання, і є формою реалізації кримінальної відповідальності в позитивному аспекті.

Встановлено, що звільнення від відбування покарання є окремим інститутом кримінального права, який охоплює декілька субінститутів, що формуються за сукупністю різних ознак: звільнення від призначеного судом покарання (у КК України визначено як звільнення від покарання); звільнення від відбування покарання; заміна покарання більш м'яким і пом'якшення покарання.

Застосування будь-яких форм кримінальної відповідальності можливе лише в порядку, передбаченому КПК України, оскільки через кримінальний процес реалізується притягнення особи до кримінальної відповідальності. Застосування різних заходів інституту звільнення від відбування покарання є одним з інструментів вирішення кримінально-правових конфліктів, що застосовують як компроміс між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, з одного боку, і потерпілим або державою – з іншого.

Сучасному інституту звільнення від відбування покарання притаманні такі риси: по-перше, звільнення від відбування покарання поступово відокремлюється від звільнення від кримінальної відповідальності; по-друге, усі види й підстави звільнення від відбування покарання закріплені чинним КК України, а їх процесуальна форма – чинним КПК України; по-третє, упроваджено уніфіковані підстави й умови окремих видів звільнення від відбування покарання, а також закріплено єдиний процесуальний порядок їх застосування.

У підрозділі 1.3 «Види звільнення від відбування покарання, підстави та стадії (етапи) їх застосування» досліджено види звільнення від відбування покарання, підстави й окремі стадії (етапи) їх застосування. Визначено, що процесуальна форма

звільнення від відбування покарання – це закріплений в законі порядок розгляду та прийняття рішення про звільнення засудженого від відбування покарання.

Звільнення від відбування покарання можна класифікувати: за наявністю певних умов звільнення; за обов'язковістю застосування; за органом, який ухвалює рішення про звільнення від відбування покарання; за видами покарання, від відбування якого звільняють особу; за окремими характеристиками особи. Увагу акцентовано на класифікації видів звільнення від відбування покарання за процесуальною стадією застосування заходів. За цим критерієм виокремлюють звільнення від відбування покарання при ухваленні вироку (ст. 368 КПК України) та звільнення від відбування покарання при виконанні вироку (ст. 537 КПК України).

Звільненням від відбування покарання при ухваленні вироку охоплено такі види звільнення: 1) повне звільнення від покарання, призначеного судом: при зарахуванні попереднього ув'язнення (ч. 5 ст. 72 КК України), звільнення з випробуванням (ст. 75 КК України), зокрема від покарання у зв'язку з іншою тяжкою хворобою чи непридатністю до військової служби, якщо такі обставини виникли до винесення вироку (ч. 2, 3 ст. 84 КК України), проте ці підстави слід відмежовувати від відстрочення виконання вироку; звільнення від покарання на підставі акта амністії (ст. 85, 86 КК України); звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК України), звільнення від покарання неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК України);

2) звільнення від тяжкого покарання та заміна його більш м'яким: застосування службового обмеження для військовослужбовців замість обмеження чи позбавлення волі (ч. 1 ст. 58 КК України) і заміна позбавлення волі триманням у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ч. 1 ст. 62 КК України).

Звільнення від відбування покарання при виконанні вироку передбачає такі види:

1) повне звільнення від призначеного покарання за «додатковим» рішенням суду: звільнення від покарання засудженої особи за діяння, караність якого усунена (ч. 2 ст. 74 КК України); у зв'язку з хворобою (ч. 1–3 ст. 84 КК України), якщо підстави з'явилися після винесення вироку, а також як позитивний правовий наслідок рішення суду про звільнення від покарання – звільнення після закінчення іспитового строку (ст. 78 КК України); жінок після досягнення дитиною трирічного віку (ч. 4 ст. 83 КК України); після одужання (ч. 1, 2, 4 ст. 84 КК України); у разі зарахування перебування в медичній установі у строк відбування покарання (ч. 4 ст. 84, ч. 3 ст. 515 КПК України);

2) звільнення від відбування покарання після винесення вироку, але до початку його відбування: у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України), зокрема у зв'язку з хворобою (ч. 4 ст. 84 КК України) і щодо неповнолітніх (ч. 1, 3 ст. 106 КК України), у зв'язку з амністією (ч. 2 ст. 86 КК України);

3) звільнення від відбування покарання засудженого, який почав реально відбувати покарання. Порядок такого звільнення визначено в ст. 154 КВК України. Він передбачає умовно-дострокове звільнення (ст. 81 КК України); умовно-дострокове звільнення неповнолітніх (ст. 107 КК України); звільнення від

відбування покарання вагітних і жінок, які мають дітей до трьох років (ст. 83 КК України); у зв'язку з хворобою, якщо вона виникла під час відбування покарання (ч. 1, 2, 4 ст. 84 КК України); на підставі акта про амністію чи помилування (ст. 85–87 КК України); звільнення від громадських робіт через інвалідність, пенсійний вік чи інші обставини (ч. 3 ст. 37 КВК України); звільнення від виправних робіт вагітних жінок (ч. 6 ст. 42 КВК України); звільнення від обмеження волі у зв'язку з інвалідністю, пенсійним віком, вагітністю, тяжкою хворобою (ч. 9 ст. 59 КВК України);

4) заміна покарання більш м'яким: заміна виправних робіт штрафом (ч. 3 ст. 57 КК України); заміна позбавлення волі триманням у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців на стадії виконання вироку (ч. 1 ст. 62 КК України); заміна довічного позбавлення волі позбавленням волі (ч. 5 ст. 80 КК України); заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України); заміна покарання більш м'яким для жінки в разі досягнення дитиною трирічного віку чи смерті дитини (ч. 4 ст. 83 КК України); заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше ніж 25 років через помилування (ч. 2 ст. 87 КК України);

5) пом'якшення покарання: полягає в зниженні чи скороченні судом межі призначеного за вироком суду покарання, яке відбуває засуджений, – зниження міри покарання через зменшення санкції статті (ч. 3 ст. 74 КК України); якщо засуджений виконав усі обов'язки під час іспитового строку й не вчинив нових кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 78 КК України); у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України) тощо.

Виокремлено такі стадії (етапи) процедури звільнення від відбування покарання, кожен з яких має певні особливості залежно від виду звільнення від відбування покарання: ініціювання питання звільнення від відбування покарання (подання відповідного клопотання); розгляд питання про звільнення від відбування покарання, який закінчується ухваленням рішення про звільнення від відбування покарання (з умовою чи без) або про відмову у звільненні; перегляд рішення в разі його оскарження або виконання/невиконання умов звільнення, викладених у ньому (для «умовних» видів звільнення).

Розділ 2 «Процесуальний порядок застосування звільнення від відбування покарання з умовою» має три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Процесуальний порядок звільнення від відбування покарання з випробуванням» з'ясовано, що звільнення від відбування покарання з випробуванням є найпоширенішим видом звільнення від відбування покарання, який застосовують у судовій практиці. За результатами аналізу судової статистики встановлено, що протягом 2015–2019 років близько 40 % засуджених було звільнено від відбування покарання з випробуванням.

Досліджено особливості процесуального порядку звільнення від відбування покарання з випробуванням, яке може бути застосовано за рішенням суду, з огляду на тяжкість учиненого кримінального правопорушення, характеристику особи винного й можливість виправлення особи без відбування покарання або на підставі затвердження судом угод: про примирення або визнання винуватості за умови, що сторонами узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Визначено та проаналізовано перелік обставин (питань), які повинен встановити суд під час розгляду й вирішення питання про застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням. Так, дослідженню підлягають пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, сукупність обставин, які позитивно характеризують винну особу до, а також після вчинення кримінального правопорушення і свідчать про можливість виправлення цієї особи без реального відбування покарання. Встановлено, що в чинному КПК України не зазначено, які саме обставини необхідно додатково досліджувати в разі звільнення від відбування покарання, водночас зміст вироку має містити мотиви звільнення від відбування покарання (п. 3 ст. 374 КПК України). З метою вдосконалення переліку обставин, що підлягають доказуванню в разі звільнення від відбування покарання, обґрунтовано доцільність доповнення п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, який окреслює обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, посиленням на обставини, що є підставою для звільнення від відбування покарання.

Досліджено процесуальний порядок складання та подання досудової доповіді. Обґрунтовано, що досудова доповідь, яку складає орган пробації, є вагомим інструментом забезпечення індивідуалізації кримінальної відповідальності загалом і встановлення обставин, що характеризують особу підсудного, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. Так, близько 75 % опитаних у межах дослідження суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів і працівників пробації також засвідчують, що досудова доповідь має значення для прийняття судом рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки містить не лише інформацію про соціально-психологічну характеристику особи, а й оцінку ризиків щодо можливості вчинення повторного кримінального правопорушення та виправлення засудженого без позбавлення або обмеження волі.

Доведено необхідність запровадження механізму оновлення досудової доповіді в разі наявності нової інформації.

Проаналізовано положення ч. 3 ст. 314 КПК України щодо права суду доручити органу пробації складання досудової доповіді на підготовчому засіданні. На підставі анкетування з'ясовано, що лише 46,6 % опитаних вважають строк для складання досудової доповіді, визначений судом на підготовчому засіданні, достатнім. Аргументовано, що служба пробації не має достатньо часу для належної підготовки доповідей, тож відбувається порушення строків підготовки досудової доповіді, встановлених судом, що призводить до порушення розумного строку судового розгляду кримінальних проваджень.

Сформульовано рекомендації з удосконалення процесуального порядку складання та подання досудової доповіді. Запропоновано перенести складання досудової доповіді на стадію досудового розслідування та покладення на прокурора обов'язку щодо ініціювання складання досудової доповіді органом пробації, а також подання її прокурором одночасно з обвинувальним актом до суду.

У підрозділі 2.2 «Процесуальний порядок умовно-дострокового звільнення від відбування покарання» проаналізовано стадії (етапи) умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Увагу акцентовано на обставинах, які підлягають доказуванню під час вирішення цього питання.

Обґрунтовано доцільність внесення змін до норм КПК України, які визначали б обов'язкову участь засудженого під час вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Проаналізовано процесуальні права потерпілого під час вирішення питання про умовно-дострокове звільнення. Встановлено, що участь потерпілого не є обов'язковою, оскільки не стосується його прав та інтересів. Сформульовано висновок про право потерпілого брати участь у судовому засіданні з розгляду клопотання (подання) про умовно-дострокове звільнення, обґрунтовано відповідні пропозиції щодо внесення змін до КПК України.

Окреслено коло обставин, які підлягають встановленню судом під час вирішення питання про умовно-дострокове звільнення. З'ясовано, що однією з ключових обставин, яка підлягає доказуванню, є факт виправлення засудженого через сумлінну поведінку й ставлення до праці. Констатовано, що здебільшого єдиним документом, який забезпечує доказування цієї обставини, є характеристика засудженого й інші документи, надані органом чи установою відбування покарань.

Наведено аргументи стосовно доцільності покладення на пенітенціарну пробацію обов'язку складання характеристики особи, яка підлягає умовно-достроковому звільненню, для забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, з метою прийняття рішення судом про умовно-дострокове звільнення. Обґрунтовано, що запропонований процесуальний порядок складання характеристики засудженого може сприяти підвищенню рівня об'єктивності оцінки судом відповідних обставин (53 % респондентів поділяють таку позицію).

У підрозділі 2.3 «Процесуальний порядок застосування інших видів звільнення від відбування покарання з умовою» проаналізовано порядок заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, а також перелік обставин, які під час вирішення цього питання повинен встановити суд; досліджено порядок застосування звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також звільнення від покарання за хворобою.

Визначено процесуальні особливості застосування звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. З'ясовано способи встановлення судом обставин, що підлягають доказуванню, зокрема, щодо наявності згоди родичів, належних умов проживання та виховання дитини, достатності фінансових ресурсів.

Досліджено процесуальний порядок звільнення від відбування покарання за хворобою, увагу зосереджено на процедурі ініціювання медичного обстеження. Проаналізовано дотримання принципів змагальності та рівності сторін під час вирішення питання про звільнення особи від відбування покарання за хворобою. На підставі узагальнення судової практики встановлено, що в разі особистого звернення засудженого або його захисника суд задовольняє клопотання в майже 20 % випадків, а в разі звернення начальника установи виконання покарань – у 70 % випадків. Обґрунтовано рекомендації щодо усунення нерівності сторін у наданні доказів щодо стану здоров'я засудженого.

Розділ 3 «Процесуальний порядок застосування абсолютних (безумовних) і змішаних видів звільнення від відбування покарання» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Процесуальний порядок застосування абсолютних (безумовних) видів звільнення від відбування покарання» проаналізовано процесуальний порядок звільнення від відбування покарання, призначеного судом, у зв'язку з усуненням караності діяння, за яке було засуджено особу; у зв'язку зі зниженням санкції статті закону про кримінальну відповідальність, втратою особою суспільної небезпечності, закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності й закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.

Встановлено, що звільнення від відбування покарання у зв'язку з усуненням караності діяння можна застосувати лише після набрання законної сили обвинувальним вироком суду. У межах здійсненого дослідження процесуального порядку з'ясовано відсутність у процесуальному законодавстві спеціальних правил застосування цього виду звільнення. Визначено, що процесуальна форма застосування зазначеного виду звільнення від відбування покарання не забезпечує негайного звільнення особи від призначеного покарання. Обґрунтовано необхідність встановлення в процесуальному законі скороченого терміну для розгляду цього питання судом.

Досліджено особливості процесуального порядку звільнення від відбування покарання у зв'язку зі зниженням санкції статті закону про кримінальну відповідальність, водночас наведено аргументи на користь пропозиції про доцільність зобов'язання суду в разі переобчислення строку покарання з одночасним застосуванням більш м'якого покарання враховувати думку засудженого, а також з'ясувати, чи не погіршує це становище засудженого.

У межах вивчення процесуального порядку звільнення від відбування покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності встановлено, що такий вид звільнення застосовує виключно суд, це є його правом. Запропоновано зазначену підставу звільнення від відбування покарання сформулювати як виправлення особи без покарання.

Схарактеризовано процесуальний порядок звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності й визначено, що передумовою для застосування цього виду звільнення від відбування покарання є наявність обвинувального вироку з призначенням конкретного покарання, а також перелік обставин, які суд повинен встановити під час розгляду питання про звільнення від відбування покарання за цією підставою.

У підрозділі 3.2 «Процесуальний порядок звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування» проаналізовано процесуальний порядок застосування звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію та Указу Президента України про помилування.

Розглянуто процесуальний порядок звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію, з'ясовано, що амністія передбачає звільнення

від покарання, а не від кримінальної відповідальності, її застосовують після ухвалення обвинувального вироку.

Досліджено процесуальний порядок застосування загальної амністії, виокремлено його основні етапи. Встановлено, що Закон України «Про застосування амністії» не містить критеріїв її застосування, які враховують особу засудженого, не передбачено й уніфікованої процедури розгляду цього питання. Обґрунтовано пропозицію щодо встановлення граничних строків звернення особи, щодо якої може бути застосовано амністію, до органів, які уповноважені розглядати це питання. З'ясовано, що порядок розгляду такого питання не передбачає обов'язкового залучення захисника й участі засудженого; визначено перелік обставин (питань), які має встановити суд під час розгляду й вирішення питання про застосування амністії.

Проаналізовано процесуальний порядок й особливості індивідуальної амністії, окреслено можливість її застосування тільки щодо конкретної особи, констатовано відсутність вимог і критеріїв щодо порядку прийняття закону про індивідуальну амністію, а також обов'язковість застосування індивідуальної амністії для суду.

Розглянуто процесуальний порядок застосування помилування як окремої підстави звільнення засудженого від відбування покарання; досліджено обставини, що підлягають оцінюванню під час підготовки пропозицій щодо помилування. Встановлено, що чинний порядок не відповідає критеріям передбачуваності; окреслено перспективи застосування цього виду звільнення від відбування покарання щодо засуджених до довічного позбавлення волі.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження сприяло виконанню наукового завдання щодо розроблення теоретичних засад і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесуального порядку звільнення від відбування покарання, а також дало змогу сформулювати висновки та пропозиції, найсуттєвішими з яких є такі:

1. Інститут звільнення від відбування покарання має тривалу історію, яка сягає ще X ст. – періоду звичаєвого права. Історію розвитку цього інституту на території України доцільно поділяти на чотири етапи, які своєю чергою охоплюють окремі періоди. Перший етап тривав з X ст. до 1917 року, коли відбулося зародження інституту звільнення від кримінальної відповідальності й відбування покарання, а також подальший його розвиток; другий етап – з 1917-го до 1958 року, третій – з 1958-го до 2001 року, четвертий – з 2001 року, коли набрав чинності КК України, він триває і нині.

2. Звільнення від відбування покарання – це правовий механізм (форма) реалізації кримінальної відповідальності особи за вчинення нею кримінального правопорушення зі звільненням її цілком або частково (з умовою) від заходів примусу, які є змістом призначеного вироком суду покарання. Звільнення від відбування покарання застосовують у випадках, коли мету й завдання кримінальної відповідальності можливо досягти без відбування особою покарання. Місце інституту звільнення від відбування покарання в системі кримінально-правових заходів визначене тим, що цей інститут є одним з інструментів вирішення

кримінально-правових конфліктів, які застосовують як компроміс між особою, що вчинила кримінальне правопорушення, з одного боку, і потерпілим або державою – з іншого.

3. Виокремлено такі підстави для класифікації видів звільнення від відбування покарання: за наявністю певних умов звільнення (умовне, безумовне); залежно від обов'язковості для суду застосування певних видів звільнення від відбування покарання (обов'язкові та факультативні); за органом, який приймає рішення про звільнення від відбування покарання (Президент України через помилування, Верховна Рада України через прийняття закону, суд – у решті випадків). Як додаткові критерії для класифікації може бути визначено: види звільнення від відбування покарання за видами покарання, від якого звільняють особу; за окремими характеристиками засуджених: стать (чоловіки й жінки); вік (повнолітні, зокрема особи пенсійного віку, неповнолітні); рід занять (військовослужбовці, службові особи та інші); стан здоров'я (здорові та хворі на психічні хвороби, тяжкі хвороби, інші хвороби, зокрема інвалідність). За стадією застосування звільнення від відбування покарання виокремлюють: звільнення від відбування покарання при ухваленні вироку (ст. 368 КПК України) і звільнення від відбування покарання при виконанні вироку (ст. 537 КПК України).

4. Визначено стадії (етапи) процесуальної процедури звільнення від відбування покарання: ініціювання питання звільнення від відбування покарання, який закінчується прийняттям відповідного процесуального рішення; розгляд питання про звільнення від відбування покарання, який закінчується прийняттям процесуального рішення про звільнення від відбування покарання (з умовою чи без) або про відмову у звільненні; перегляд рішення про звільнення від відбування покарання в разі його оскарження.

Оскільки кримінальний закон розмежовує інститути «звільнення від покарання» та «звільнення від відбування покарання», запропоновано внести зміни до п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК України й доповнити перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, обставинами, що є підставою для звільнення від відбування покарання.

5. Обґрунтовано доцільність складання досудової доповіді на стадії досудового розслідування та покладення обов'язку на прокурора ініціювати її складання і надавати представнику уповноваженого органу з питань пробації доступ до матеріалів досудового розслідування, зокрема до будь-яких доказів, які окремо чи в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для складання досудової доповіді. У такому випадку досудову доповідь необхідно подавати до суду одночасно з обвинувальним актом. Наявний порядок складання досудової доповіді також потребує вдосконалення в напрямі запровадження механізму зміни або оновлення доповіді за ініціативою персоналу уповноваженого органу з питань пробації або інших учасників у разі виявлення нових фактів й обставин, які можуть істотно впливати на характеристику особи. Запропоновано перенести положення щодо складання досудової доповіді з розділу IV «Судове провадження у першій інстанції» до глави 24 «Закінчення досудового розслідування», доповнити КПК України ст. 283-1 «Складання досудової доповіді», у якій врегулювати питання складання доповіді на стадії досудового розслідування за постановою прокурора,

чітко визначити обставини, за яких її складання є обов'язковим, а також закріпити порядок оновлення доповіді. Також запропоновано внести зміни до ч. 4 ст. 291 КПК України з метою включення досудової доповіді до переліку документів, що додають до обвинувального акта.

6. Процесуальний порядок прийняття рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням і звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, передбачає оформлення двох самостійних процесуальних рішень, що можна оскаржувати окремо: рішення про звільнення від відбування покарання з вказівкою на умови (обов'язки), які мають бути виконані засудженим, і строку їх виконання, та рішення про виконання/невиконання умов звільнення, викладених у попередньому рішенні, остаточне вирішення питання про звільнення особи від призначеного покарання або скасування судового рішення про таке звільнення.

Під час судового розгляду питання про умовно-дострокове звільнення обґрунтовано обов'язковість участі засудженого, оскільки розгляд такого питання без його участі є порушенням права на захист й інших прав, передбачених КПК України. Також запропоновано внести зміни до ч. 5 ст. 539 КПК України шляхом включення потерпілого до кола осіб, яким мають повідомляти про розгляд цього питання.

Заміна покарання на більш м'яке є специфічним видом звільнення від відбування покарання, оскільки фактично є частковим звільненням особи від призначеного їй покарання судом і призначення нового, більш м'якого покарання. Запропоновано залучати до розгляду питань щодо виконання рішень суду про заміну покарання на більш м'яке представника персоналу органу пробації та внести відповідні зміни до ч. 5 ст. 539 КПК України. На уповноважений орган з питань пробації має бути покладено обов'язок складання характеристики засудженої особи з метою прийняття рішення судом щодо умовно-дострокового звільнення особи або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Доведено, що під час звільнення від відбування покарання з підстав наявності психічної хвороби або тяжкої хвороби в засудженого важливе значення має забезпечення своєчасного ініціювання і дотримання передбачених КПК України строків розгляду такого клопотання, адже затягування процесу розгляду відповідного клопотання призводить до неможливості своєчасного отримання медичної допомоги та значно погіршує стан засудженого.

Шляхами вдосконалення процесуального порядку звільнення від відбування покарання за хворобою є забезпечення права ув'язненого як особисто, так і через адвоката ініціювати судовий розгляд цього питання, а також бути запрошеним для представлення своїх інтересів, мати можливість надавати докази щодо наявності відповідної хвороби, зокрема альтернативні медичні висновки.

7. Процесуальний порядок застосування абсолютних (безумовних) видів звільнення від відбування покарання (звільнення від покарання у зв'язку з усуненням законом караності діяння, за яке було засуджено особу; звільнення від покарання у зв'язку зі зниженням санкції статті закону про кримінальну відповідальність; звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності; звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності

притягнення до кримінальної відповідальності; звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку) за загальним правилом не передбачає широкої дискреції суду, хоча в окремих випадках потребує набрання чинності спеціальним законом.

Процесуальний порядок звільнення від покарання у зв'язку з усуненням законом караності діяння, за яке було засуджено особу, не забезпечує дотримання вимоги закону про негайне звільнення, у зв'язку із чим встановлений процесуальним законом термін розгляду клопотання про звільнення має бути скорочено.

Під час застосування звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності та звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності наявна суперечлива практика ухвалення вироків як з призначенням покарання, так і без призначення його. Окреслено коло обставин, що підлягають доказуванню під час розгляду питання щодо втрати особою суспільної небезпечності, запропоновано залучати органи пробації та складати досудову доповідь, яка має засвідчити можливість виправлення особи без відбування покарання і, відповідно, втрату нею суспільної небезпечності.

Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення права на касаційне оскарження ухвал про звільнення від відбування покарання, які постановляють на стадії виконання вироку, шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 424 КПК України стосовно уточнення положень щодо переліку судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку.

8. Процесуальний порядок звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування, а також перелік обставин, які повинен встановити суд, має бути уніфіковано та закріплено в окремому законі про застосування амністії.

Особливості процесуального порядку застосування індивідуальної амністії пов'язані з тим, що вона може бути застосована лише щодо конкретної особи, інформацію про яку зазначають у відповідному законі про амністію, що може передбачати повне або часткове звільнення від покарання (як і загальна амністія), а також заміну одного покарання іншим і зняття судимості.

Індивідуальна амністія є обов'язковою для суду й не передбачає можливості з'ясування будь-яких додаткових обставин, крім особи засудженого. Цей порядок звільнення від відбування покарання є недосконалим і не забезпечує прозорості процесуальної процедури, оскільки ґрунтується на перебиранні Верховною Радою України на себе функції правосуддя. Доцільною є реалізація індивідуальної амністії через систему правосуддя – судами загальної юрисдикції в загальному порядку на підставі окремого закону про реабілітацію незаконно засуджених.

Запропоновано уніфікувати процедуру розгляду питання про застосування амністії шляхом включення питання про звільнення від відбування покарання у зв'язку з оголошенням амністії до переліку питань, які може вирішувати суд під час виконання вироків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чугаєвська А. В. Профілактична роль та правові наслідки застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням в контексті проблеми попередження злочинності. *Юридична Україна*. 2006. № 4. С. 88–94.
2. Чугаєвська А. В. До питання щодо зарубіжного досвіду формування і розвитку інституту звільнення від відбування покарання на прикладі Канади. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 122–127.
3. Чугаєвська А. В. Окремі аспекти впровадження досудової доповіді при звільненні особи від відбування покарання. *Збірник правового регулювання економіки*. 2019. № 18. С. 189–199.
4. Чугаєвська А. В. Особливості процесуального порядку застосування звільнення від відбування покарання на підставі закону про амністію. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 76–87.
5. Чугаєвська А. В. Процесуальний порядок звільнення від покарання за діяння, караність якого законом усунена. *Вісник пенітенціарної асоціації*. 2019. № 4. С. 168–177.
6. Чугаєвська А. В. Питання процесуального порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Svazek 7. – 2. vydání. S. 359-365. DOI: 10.46340/eppd.2020.7.2.
7. Чугаєвська А. В. Зарубіжний досвід реалізації процедур примирення сторін в кримінальному провадженні. *Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 квіт. 2015 р.). Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2015. С. 195–197.
8. Чугаєвська А. В. Щодо сутності кримінально-процесуальної форми. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20 трав. 2016 р.) : у 2 т. Одеса : Юрид. літ., 2016. Т. 2. С. 311–314.
9. Чугаєвська А. В. Особливості формування та розвитку процесуального порядку звільнення від відбування покарання в Канаді. *Правові реформи: міжнародний і український досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 24–25 листоп. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. гуманіт. ун-т, 2017. С. 203–206.
10. Чугаєвська А. В. Обставини, що підлягають доказуванню при звільненні від відбування покарання. *Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25–26 трав. 2018 р.). Одеса, 2018. С. 123–126.
11. Чугаєвська А. В. Сутність та значення досудової доповіді при звільненні від відбування покарання. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–14 верес. 2018 р.). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечнікова, 2018. С. 704–709.
12. Чугаєвська А. В. Особливості процесуального порядку звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правових систем* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 8–9 листоп. 2019 р.). Дніпро : Дніпр. гуманіт. ун-т, 2019. С. 180–184.

АНОТАЦІЯ

Чугаєвська А. В. Процесуальний порядок звільнення від відбування покарання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, 2020.

Робота присвячена розробленню теоретичних засад і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесуального порядку застосування звільнення від відбування покарання.

У дисертації досліджено інститут звільнення від відбування покарання та його місце в системі кримінально-правових заходів, визначено та проаналізовано основні етапи становлення інституту звільнення від відбування покарання, види звільнення від відбування покарання, підстави його застосування, окреслено стадії (етапи) процесуальної процедури звільнення від відбування покарання та процесуальний порядок за кожним з видів звільнення від відбування покарання.

На підставі аналізу наукових джерел і нормативно-правових актів досліджено процесуальний порядок і встановлено проблемні аспекти застосування умовних й абсолютних (безумовних) підстав звільнення від відбування покарання; надано загальну характеристику процесуального порядку звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування, визначено складнощі, пов'язані із застосуванням змішаних видів звільнення від відбування покарання.

Сформульовано пропозиції з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України шляхом внесення змін і доповнень до чинного КПК України щодо порядку й підстав застосування звільнення від відбування покарання.

Ключові слова: звільнення від відбування покарання, процесуальний порядок, обставини, що підлягають доказуванню, учасники кримінального провадження, досудова доповідь, виконання судових рішень, оскарження.

АННОТАЦИЯ

Чугаевская А. В. Процессуальный порядок освобождения от отбывания наказания. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Министерство внутренних дел Украины, 2020.

Диссертация посвящена разработке теоретических основ и практических рекомендаций, направленных на усовершенствование процессуального порядка применения освобождения от отбывания наказания. Определено современное состояние научных исследований института освобождения от отбывания наказания.

В работе определены и проанализированы основные этапы становления института освобождения от отбывания наказания. На основании анализа научных трудов отечественных и зарубежных ученых, законодательных актов разных периодов выделены основные четыре этапа становления института освобождения от отбывания наказания, которые в свою очередь делятся на периоды.

Исследован институт освобождения от отбывания наказания и его место в системе уголовно-правовых мер. Установлено, что освобождение от отбывания наказания является отдельным институтом уголовного права, который включает в себя несколько субинститутов: освобождение от назначенного судом наказания (в Уголовном кодексе Украины понимается как освобождение от наказания); освобождение от отбывания наказания; замена более мягким и смягчение наказания.

Осуществлена классификация различных видов освобождения от отбывания наказания, усовершенствованы основания для такой классификации. Предложено процессуальный порядок освобождения от отбывания наказания рассматривать по взаимосвязанным стадиям (этапам) с подробным анализом каждого из них.

Исследован процессуальный порядок применения каждого из видов освобождения от отбывания наказания. На основании анализа научных источников и нормативно-правовых актов изучен процессуальный порядок и установлены проблемы применения условных и абсолютных (безусловных) оснований освобождения от отбывания наказания.

Для каждого из видов освобождения от отбывания наказания определен перечень обстоятельств, подлежащих установлению на каждой из стадий (этапов) рассмотрения вопроса об освобождении лица от отбывания наказания.

Очерчены особенности процессуального порядка освобождения от отбывания наказания на основании закона Украины об амнистии и акта о помиловании.

Выделены основные проблемы применения смешанных видов освобождения от отбывания наказания.

Разработаны предложения по совершенствованию действующего уголовного процессуального законодательства Украины путем внесения изменений и дополнений в Уголовный процессуальный кодекс Украины относительно порядка и оснований применения освобождения от отбывания наказания.

Ключевые слова: освобождение от отбывания наказания, процессуальный порядок, обстоятельства, подлежащие доказыванию, участники уголовного судопроизводства, исполнение судебных решений, обжалование, досудебный доклад.

SUMMARY

Chugaievsk A. V. Procedure for the discharge from serving a sentence. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminology; forensic examination; operational investigative activity. – National Academy of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs, 2020.

The thesis concentrated on the development and elaboration of theoretic ground and practical guidance regarding improvement of the procedure for discharge from serving a sentence.

In the framework of the thesis, analysis and identification of the main stages of the historical development of the institution of the discharge from serving a sentence have been provided, a study of the discharge from serving a sentence institution and its place in the system of criminal law measures has been conducted, different types of discharge from serving a sentence have been classified, the ground for its application has been analyzed, the interrelated stages of the discharge from serving a sentence procedure identified, and procedure for the each type of discharge from serving a sentence has been analyzed.

Based on the analysis of the scientific sources, legal and regulatory documents, author explored the procedure and identified application problems of conditional and absolute (unconditional) grounds for discharge from serving a sentence; provided general characteristics of the procedure for discharge from serving a sentence under the Law of Ukraine “On Amnesty” or Pardon Act and separated problems of the application of the mixed types of discharge from serving a sentence.

In the course of this research the recommendations on improving of current criminal procedure law of Ukraine through amending the Criminal Procedure Code of Ukraine in the area of procedure and grounds for application of discharge from serving a sentence have been developed.

Keywords: discharge from serving a sentence, procedure, circumstances to be a matter proof, parties to the proceedings, pre-trial report, execution of court order.